

AYET VE HADİSLER ÇERÇEVESİNDE BİR GENEL KABULÜN TAHLİLİ: “AFFI OLMAYAN GÜNAHLAR” MESELESİ

 Taha ÇELİK^a

Öz

Bu çalışmanın konusunu, gerek halk arasında meşhur bir kanaat olan gerekse yaygın din eğitimi mecralarında sıklıkla zikredilen “şirk ve kul hakkının asla affedilmeyeceği”, sair günahların ise affedilebileceği meselesinin tahlili teşkil etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde günahların affi hususunda farklı değerlendirmelerin yer aldığı görülür. Âyetlerde umumi bir hüküm olarak Allah Teâlâ’nın günahları bağışlayacağı ifade edilirken bazı âyetlerde şirkin affedilmeyeceği yahut adam öldürenin ebediyen cehennemde kalacağı belirtmek suretiyle günahlardan bir kısmının istisna edildiği dikkat çeker. Hadislerde ise büyük günahlarla birlikte özellikle kul hakkının da affi olmayan günahlar cümlesinden olduğunu ima eden Rasûlullah’ın (s) ifadeleri mevcuttur. Âyet ve hadislerde bahsedilen “şirk” çerçevesinde oluşan günah tasavvurunda izaha muhtaç bazı noktaların bulunduğu görülmüş, kul hakkının da şirkle birlikte affedilmeyecek günahlar arasında zikredilmesine ilişkin bir konumlandırma problemi müşahede edilmiştir. Adam öldürenin affedilmesi meselesi ise İslâm tarihinin ilk itikâdî tartışmalarına zemin hazırlayan başat tartışma meselelerinden birisi olarak konuyu doğrudan ilgilendirmektedir. Makalede bahsi geçen çerçevede “şirk ve kul hakkı”nın mahiyeti ve affi ile adam öldürmenin cezası, tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hadis, kul hakkı, şirk, küfür, adam öldürme, günahların affi.

AN ANALYSIS OF A GENERAL ACCEPTANCE IN THE FRAMEWORK OF VERSE AND HADITHS: THE ISSUE OF “UNFORGIVEN SINS”

The subject of this study is an analysis of the “the right of shirk and servant will never be forgiven” and that other sins can be forgiven which is well-known opinion among the people and frequently mentioned in common religious

---

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, celik.taha@hotmail.com

education places. It is seen that the differences in forgiveness of sins are pointed out in the Quran and hadiths. It is stated in the verses that Allah will forgive all sins as a general decree. In some verses, it is stated that the shirk cannot be forgiven and the killer will stay in Hell forever, and it is noteworthy that some of the sins are privatized in this way. In the hadiths, although major sins are mentioned, there are expressions of the Prophet (pbuh) who make us feel that the right of a servant is one of the sins that are not forgiven. It is seen that there are some points that need to be explained in the concept of sin within the framework of “shirk” mentioned in verses and hadiths. A problem of understanding has been observed regarding the mention of the right of a servant among the sins that cannot be forgiven, together with shirk. The issue of forgiveness of the murderer, on the other hand, is directly related to the issue as one of the first arguments in Islamic history that caused the first creed debates. In the article, the meaning of “shirk and servant right” and the punishment of killing a person is tried to be determined and analyzed.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

İslâm'da günah, aslî değil arızî bir hal kabul edilir. Hristiyan öğretisindeki aslî günah kavramı İslâm'da reddedilmiş; hiç kimsenin, başkasının günahını yüklenmeyeceği¹ Kur'ânî bir ilke olarak tayin edilmiştir. Hadislerde “her doğanın fitrat üzere”² tertemiz, günahsız ve cennete girmeye müstahak olarak doğacağı vurgulanarak bu ilke teyit edilmektedir. Kula sonradan arız olmakla birlikte günah, kulluğun bir gerçeğidir. İnsan, behîmî arzuları sebebiyle istikametden ayrılarak dünyaya gönderiliş gayesine aykırı davranışlarda bulunabilmekte; olumsuz saîklerin etkisiyle günah işleyebilmektedir.³ Kulunu en iyi tanıyan Allah (c.c), onun günah işleyeceğini de bilmekte ve birçok âyette kulunu tövbeye davet etmektedir. Her insanın hata edebileceğini vurgulayan Rasûlullah (s), “... Hata edenlerin en hayırlısı

¹ Fâtır, 35/18.

² Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990), “Cenâiz”, 91; Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1375/1956), “Kader”, 22; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kâhire: Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Haleb, 1975), “Kader”, 5; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Sünnet”, 18.

³ Ali Köse, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/286.

tövbe edenlerdir."⁴ buyurmak suretiyle hem kulun bu mutlak gerçeğine işaret etmekte hem de yol göstermektedir.

Dini literatürde, aralarında nisbî farklılıklar bulunmak üzere ism, vizr, zenb, ma'siyet, hıns, cürüm, zelle⁵, hata, seyyie ve kebîre gibi kelimelerle ifade edilen günahların ve af yollarının derecelendirildiği görülür. Kur'ân-ı Kerîm'de günahın büyük ve küçüğünden bahsedilerek⁶ bizzat büyük günahların terkedilmesi, küçük günahların affına vesile olarak takdim edilir.⁷ Bazı âyetler umumi bir af çerçevesi çizerken bazı âyetlerde günahlardan bir kısmının hariç tutulması, affın mahiyetine ilişkin muhtelif kanaatlere ulaşılmasına sebep olmaktadır. Hadis literatürü tarandığında ise günahların küçük, büyük yahut en büyük gibi çeşitleri, kişisel ve sosyal etkileri ve günaha götüren sebepler teferruatıyla yer almakla birlikte, günahların affı hususunda sarîh bir taksim göze çarpar. Konuya doğrudan temas eden bir rivayette Rasûlullah (s) şöyle buyurur: "Allah (c.c) katında (günahların yazıldığı) defterlerin sayısı üçtür. Bir defter vardır ki Allah (c.c) onu umursamaz. Diğer bir defter vardır ki Allah (c.c) ondan hiç bir şey bırakmaz/hesabını sorar. Bir diğerini ise Allah (c.c) affetmez. Allah Teâlâ'nın affetmediği defter şirkidir. Nitekim Allah (c.c) "... Şüphesiz, kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer cehennem olacaktır..." buyurmuştur. Allah'ın (c.c) umursamadığı/affedeceği divan ise; - Ramazan orucunu tutmaması, farz namazı kılmaması gibi- kulun kendine zulmetmesidir ki bu Rabbi ile kul arasındadır. Allah Teâlâ dilerse bunu affeder. Allah'ın hiç görmezden gelmeyeceği/muhakkak hesabını soracağı defter ise

⁴ Tirmizî, "Sıfetu'l-Kiyâme", 49; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419), "Zühd", 30; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 20/344; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fadl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Nebil Haşim el-Ğamrî. (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1434/2013), "Rikâk", 18. Rivayetin otantik değeri, anlam çerçevesi ve psikolojik, sosyolojik ve teolojik açıdan tahlili için bk. Nihat Yatkın, *Hadisi Anlamada Yöntem-Örnek Bir Uygulama*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013). Ayrıca bk. Recep Ertugay, "Hadisler Işığında Suçlulara Yaklaşım". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2020), 7-29.

⁵ Eyyüb b. Musa el-Hüseyni Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *Külliyâtü Ebi'l-Bekâ*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/40-41.

⁶ en-Nisa 31, Bk. İsmail Karagöz, "Kur'an'da büyük günah var mıdır?", *Diyanet Aylık Dergi* (Ankara: TDV Yayınları, Eylül 2006), 189.

⁷ en-Nisa, 4/31. Günahların affedilme yollarına ilişkin bk. Harun Özçelik. "Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları- I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Aralık 2010), 139-166; "Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları- II", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2011), 81-101.

*kulların birbirlerine zulmetmesidir. Bunda kesinlikle kısas/ödeştirme vardır.”*⁸ İsnadı nispeten problemlili olmakla birlikte günahların affına dair nakledilen çok sayıda haberi özetler mahiyetteki bu rivayet, affa ilişkin çizdiği kategorik çerçeveye açısından ziyadesiyle önem arz etmektedir. Günah ve affedilme ihtimali arasındaki ters orantıya dikkat çeken rivayet, bazı günahların asla affedilmeyeceği, bazılarının doğrudan, bazılarının ise bazı şartlarla affedilebileceği mesajını vermektedir. Ayrıca şirkle kul hakkının kategorik olarak ayrılması dikkat çekmekte, ikisinin aynı çerçevede “affedilmeyen günahlar” olarak anlaşılması gerektiğini ihsas etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de umumi olarak bütün günahların affedileceği ifade edilirken şirk, kat’î bir üslupla hariç bırakılmış, diğer birçok günahın yanında “kasıtlı olarak bir müslümanı öldürme” de ayrı bir yere konumlandırılmıştır. Çok sayıda rivayette, büyük günahları icmâlî olarak sayan Rasûlullah (s), ana-babaya asi olma, adam öldürme, yalancı şahitlik⁹, faiz yeme, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve iffetli kadına iftira atmanın¹⁰ şirkle birlikte büyük günahlar olduğunu ifade etmiştir. Yalan yere yemin etme¹¹ ve özürsüz olarak iki namazı cem etme¹² gibi günahları da bu cümleden zikretmiş, kişinin ana babasına lanet okumasının ise büyük günahların en büyüğü olduğunu belirtmiştir.¹³ Rasûlullah’ın (s), “büyük günahlardan uzak duruldukça; beş vakit namaz, iki cuma, (oruç tutulan) iki Ramazan ayının, aralarında işlenen küçük günahlara kefarete olacağını”¹⁴ ve “şefaatinin büyük günah işleyenler

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/155. Şuayb Arnavut, isnadındaki Sadaka b. Musa’dan dolayı zayıf olduğunu, diğer ravilerinin Şeyhayn’ın hadislerine yer verdikleri raviler olduğunu kaydetmiştir. Sadaka’dan, Buhârî’nin *el-Edebü’l-Müfred*’de, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin *Sünen*’lerinde, Tirmizî’nin *es-Semâil*’de naklettikleri rivayetlerin, mütabileri ile hasen mertebesine çıktığını fakat bu rivayetin mütabii olmadığını ifade etmiştir. Hâkim, rivayet için “sahih” hükmü verse de Zehebî, isnaddaki Sadaka’nın zayıf kabul edildiği, İbn Babenus’un ise meçhul bir ravi olduğu kaydını düşmüştür. Bk. Ebû Abdullah İbnü’l-Beyyî’ Muhammed Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 4/619. Rivayet, “zulüm üç çeşittir” lafzıyla da nakledilmiştir. Bk. Ebû Urve el-Ezdî Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi’* (Beyrut: el-Meclisü’l-İlmî, 1983), 11/183; Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li’t-Tıbaa’ ve’n-Neşr, 1419), 3/579; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî el-Bezzâr, *el-Bahru’z-zehhâr/Müsnedü’l-Bezzâr*, thk. Mahfûzu’r-Rahmân Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2009), 13/115.

⁹ Buhârî, “Edeb”, 6, “Şehâdât”, 10; Müslim, “İman”, 143; Tirmizî, “Buyû”, 3; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1986), “Tahrîmü’d-Dem”, 2.

¹⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 24; Müslim, “İman”, 145; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 10; Nesâî, “Vesâyâ”, 12.

¹¹ Buhârî, “Eymân ve Nüzûr”, 15; Nesâî, “Tahrîmü’d-Dem”, 2.

¹² Tirmizî, “Salât”, 26

¹³ Buhârî, “Edeb”, 4; Müslim, “İman”, 146; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 4; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 130.

¹⁴ Müslim, “Tahâret”, 14, 16.

için olduğunu" söylemesi¹⁵ günahların affı hususundaki farklılığı ortaya koymaktadır.

İslâm âlimlerinin ekseriyetine göre günahların hem küçüğü hem de büyüğü vardır. İsfârâyînî (v. 428/1027) gibi bazı Eş'arî âlimler, her günahta Allah Teâlâ'nın emrini çiğneme söz konusu olduğu için küçük günahın olmadığını, bütün günahların büyük olduğunu söyleseler de genel kanaat bunun aksinedir. Günahın büyüğü ve küçüğünün bulunduğu kanaati hâkimdir. Örneğin, haram olan öpme ile en büyük günahlardan kabul edilen zinanın aynı kategoride değerlendirilemeyeceği kaydedilmektedir.¹⁶ Kaynaklarda Allah Teâlâ'nın, azap, gazap, cehennem ve lanet vaat ettiği yahut haddi gerektiren günahların kebirî olduğu ifade edilmekte¹⁷, bu çerçevede, hangi günahların kebirî olarak kabul edilmesi gerektiği hususunda âlimler arasında ihtilaflar olduğu müşahade edilmektedir. Bundan dolayı ilgili literatürde, büyük günahların sayısına ilişkin farklı neticeler serdedilmektedir.¹⁸

Ana hatlarıyla, hevâ ve hevâse uymaktan kaynaklanan bid'atler, dalâletler, şehvî arzular ve nefsin istekleri; dünya sevgisinden neşet eden adam öldürme, zulüm ve haram yeme; Allah'tan (c.c) gayrısını ilah olarak görmekten dolayı düşülen şirk ve nifak olmak üzere üç gruba giren günahların büyük günahlar olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Yukarıda ifade edildiği şekliyle, Rasûlullah'ın (s) birçok büyük günahı şirkle birlikte zikretmesi, diğer günahların büyüklüğünü bildirmek gayesine matuf olarak anlaşılmıştır. Zira hem âyetler de hem de hadislerde şirkin, günahların en büyüğü olduğu ve affedilmeyeceği sarîh ifadelerle bildirilmektedir. Bu durumu göz önünde bulunduran bazı âlimler, küçük-büyük ayrımı yapmadan diğer bütün günahların aynı kategoride olduğunu ifade etseler de cumhur-ı ulema günahları sınıflandırmıştır. Allah'ın (c.c) şirki affetmeyeceğini ve diğer günahları affedeceğini bildiren Nisa suresi 48. âyetten hareketle -Harici ve Mu'tezilî bazı gruplar haricindeki- âlimler, şirk

¹⁵ Tirmizî, "Sıfetü'l-Kiyâme", 11; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 23; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/439.

¹⁶ Ebû Hafs Ömer b Ali ed-Dımaşki İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 4/347; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihî'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 10/409-410.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/410-411.

¹⁸ İlgili literatürde, büyük günahların adedine ilişkin yetmişten yedi yüze farklı tespitlerde bulunduğu kaydedilmiştir. Bk. Adil Bebek, "Kebîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/164.

¹⁹ Nizamüddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve rağâibü'l-furkân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416), 2/415.

yahut küfür dışında kalan bütün günahların Allah Teâlâ'nın dilemesi ile tövbe edilmese bile affedilebileceği görüşüne varmışlardır. Âyet-i Kerîme'de adam öldürmenin tahsis edilmiş olması ve Rasûlullah'ın (s) kul hakkına ilişkin ısrarlı tembihi, günahların affi hususunda tahlil edilmesi gereken bazı kapalı noktaların bulunduğu izlenimi uyandırmış ve bu araştırmada "günahların affedilmeme ihtimali" değerlendirilmiştir.

Konuyu ele almaya sevk eden ana etmen, "şirk ve kul hakkının asla affedilmeyeceği" şeklindeki yaygın kanaattir. Esasında hem bu kanaate zemin oluşturan nasların tespiti hem de sözü edilen günahların mahiyetine ilişkin bir anlam karmaşası izlenimi, araştırmaya ihtiyaç hissettirmiştir. Adam öldürme meselesi ise konuya kategorik benzerliğinden ve cezası hususunda Kur'an'daki istisnâi vurgudan dolayı dâhil edilmiştir. Konular serdedilirken öncelikle şirk meselesi ele alınacak ardından tartışılacak olan deliller birbiriyle oldukça ilintili olduğu için adam öldürme konusu işlenecektir. Kul hakkının affi meselesi ve affa dair en geniş çerçeveyi çizen nasların tahliliyle konu sonlandırılacaktır.

1. Şirkin Affi Meselesi

Allah Teâlâ'nın şirki affetmeyeceği genel kabul gören bir bilgidir. Bu genel yargıya esas teşkil eden naslardan biri şu âyettir: "*Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun haricindeki günahları ise dilediği kimse için affeder. Her kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki çok büyük bir iftira atmıştır.*" (en-Nisa, 4/48) Âyetin zahirinden, Allah Teâlâ'nın şirki asla affetmeyeceği, şirk haricindeki günahları ise dilediği kimseler için affedebileceği anlaşılmaktadır. Bizzat ilahî hitapla günahların, şirk ve şirk olmayanlar şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir. Şirk harici günahlar hususunda da Allah Teâlâ'nın meşîeti/dilemesi söz konusu edilmektedir. Kaynaklarda âyete ilişkin anlamlandırma çabalarının bu iki husus etrafında cereyan ettiği müşahede edilmektedir.

Rivayetlerde ekseriyetle âyetin, müşrik olduğu halde İslâm'a girmeyi isteyenler hakkında nazil olduğu bildirilmekte²⁰ ve Allah Teâlâ'nın, şirkten

²⁰ Âyetin sebeb-i nüzûlü hususunda kaynaklarda muhtelif bilgiler yer alır. Ekseriyetle Hz. Hamza'yı şehit eden, sonrasında pişman olduğu halde bağışlanmamaktan korkan Vahşî hakkında nazil olduğu ifade edilir. Bk. Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/204. İlgili rivayetler için bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd (Bombay: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 9/342; Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 11/197. Heysemî, isnadındaki Ebyen b. Süfyan'dan dolayı zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bk. Ebu'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-*

dönmeleri halinde onların diğer bütün günahlarını bağışlayacağı anlamı çıkmaktadır. Bazı rivayetlerde ise âyetin büyük günah işleyen müslümanlar hakkında indiği ifade edilmektedir. Kaynaklarda sıklıkla zikredilen nüzul sebeplerinden birisi de budur. Bu rivayete göre Abdullah b. Ömer, "Biz Rasûlullah ahabından çoğu "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın." (Muhammed 47/33) âyeti nazil olana kadar, hasenâtımızın muhakkak kabul olduğunu düşünürdük. (Bu âyet nazil olunca) Amellerimizi boşa çıkaran nedir? diye düşündük ve 'الكبائر /الموجبات/cehenneme girmeyi vacip kılan büyük günahlardır' dedik. Ta ki Nisa suresi 48. âyeti nazil oldu ve biz bunu söylemeyi bıraktık. Artık büyük günah işleyene bunu söylemeye korkar, işlemeyen için de affa uğrar diye ümit eder olduk."²¹ demiştir. Söz konusu nakillerden âyetin, hem İslam'a girme niyetinde olup affedilmemekten korkan müşrikler hem de büyük günah işleyip mağfiretten ümit kesme noktasına gelen müslümanlar hakkında nazil olduğu anlaşılmaktadır.

Âyette ana hatlarıyla şirk, şirk haricindeki günahlar ve af meselesi zikredilmektedir. Affedilmeyeceği kat'î bir üslupla ifade edilen şirkin mahiyetinin tahlili, meselenin vuzuha kavuşmasına katkı sağlayacaktır. En genel anlamda, Allah'a has olan vasıfların O'ndan gayrisına da atfedilmesi manasındaki şirkin çeşitleri bulunmaktadır. Bizzat Rasûlullah'ın (s) ifadesiyle şirk temelde, küçük²² ve büyük şirk olmak üzere iki kategoriye ayrılarak bunların müstakil tehlikelerine dikkat çekilmiş ve ümmet sakındırılmıştır. Bunun yanında yine rivayetlerde büyük günahlarla birlikte

fevâ'id, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 7/101. Zemahşerî (538/1144), bu rivayetle aynı doğrultuda âyetin, irtidat eden biri hakkında indiğini ifade etmiştir. Bk. Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), 1/565.

²¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdi el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 5/383. Muhakkik Şuayb Arnâvut rivayet için "hasen" tespiti yapmıştır. Rivayetin yer aldığı diğer kaynaklar için bk. Bezzâr, *el-Müsned*, 12/186; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebi Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (S. Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa, 1419), 3/929.

²² Rasulullah (s): "Sizin düşmenizden en fazla korktuğum, küçük şirktir." buyurmuştur. Oradakiler, "Ey Allah'ın Rasulü! Küçük şirk nedir? diye sorunca Rasulullah (s) "Riyadır. Kıyâmet günü insanlara amellerinin karşılığı verileceği zaman Allah Teâlâ riyakar insanlara; 'Haydi gösteriş yaptığınız insanlara gidin de onların yanında yaptıklarınıza bir karşılık bulabilecek misiniz bir bakın bakalım' buyuracaktır." demiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 39/39. Muhakkik Şuayb Arnâvut, rivayetin "hasen" olduğunu ifade etmiştir.

sıralanan²³ şirke götüren yolların da çeşitliliğine işaret edilmiştir.²⁴ Âlimlerin de, şahısları şirke götüren muhtelif yolları göz önünde bulundurarak şirki faklı kategorilerde değerlendirdikleri görülmektedir. Rasûlullah'ın söz konusu taksimine işaret eden İbn Kayyim (v. 751/1350) şirkin iki türü olduğunu ifade etmiştir. "İlki; Allah Teâlâ'nın esma ve sıfatları konusunda şirkidir, O'nunla birlikte başka ilahlar kabul edilmektedir ve doğrudan cehennem hak edilmektedir. Diğeri ise O'na amelde ortak koşturur ki Allah Teâlâ'ya, başkasını eş koşturduğu amel boşa gitmekle birlikte cehenneme girmeyi vacip kılmamaktadır."²⁵ Görüldüğü üzere İbn Kayyim; Kur'an'da ısrarla üzerinde durulan ve Allah Teâlâ'ya eş koşturmak anlamına gelen şirkle, ibadet ederken Allah'tan başkasını gözetmek anlamındaki riyayı birbirinden ayırmaktadır. *Mehasinü't-te'vil* sahibi Kâsımî'nin (v. 1332/1914) kaydettiğine göre Ebu'l-Bekâ (v. 1095/1684), şirkin altı çeşidinden bahsetmiştir. Ona göre "Mecûsîler gibi birden fazla ilahın varlığına inanmak "şirk-i istiklâl"dir. Birçok ilahi varlıktan müteşekkil bir ilah inancı ise Hristiyanlarda olduğu gibi "şirk-i teb'iz"dir. Bir diğeri, mütekaddim dönem cahiliye insanlarında olduğu gibi Allah'a yaklaşmak gayesiyle Allah'tan gayrısına tapmaktır ki "şirk-i takrîb" olarak isimlendirilmektedir. Başkasına uyarak Allah'tan gayrısına ibadet etmek olarak adlandırılan şirk çeşidi ise müteahhir cahiliyenin düştüğü "şirk-i taklîd"tir. Bazı filozoflar, tabiatçılar ve onlara tabi olanlarda görüldüğü gibi, sıradan sebeplere ilahi paye atfederek düşülen şirk çeşidi ise "şirk-i esbâb"tır. Sonuncusu ise, "Allah'tan gayrısı için amel etmek" anlamındaki "şirk-i ağraz"dır. Zikredilen şirk çeşitlerinden ilk dördü icmâ ile küfürdür. Altıncısı masiyettir, günahdır, lakin işleyeni küfre sokmadığı hususunda icmâ vardır. Beşincinin hükmü ise muhtelifdir. Şâyet bu itikada sahip olan bizzat kendi tabiatı itibarıyla söz konusu sebeplere tesir atfediyorsa şirke düşmektedir. Lakin Allah Teâlâ'nın sebebe verdiği kuvvet

²³ Buhârî, Edeb, 6, Şehâdât, 10; Müslim, İman, 143; Tirmizî, Buyu', 3; Nesâî, Tahrîmü'd-Dem, 2.

²⁴ Rivayetlerde; Allah'tan başkası adına yemin eden (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/414; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *el-Musannef fi'l-hadis*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 8/467; Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 13/224); nazarlık asan (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/637); uğursuzluğa inanan (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/623) ve sihir yapanların da (Nesâî, "Tahrîm", 19.) şirke nispet edildiği görülmektedir.

²⁵ Şemseddin Muhammed b Ebu Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Cevabü'l-kafi limen se'ele ani'd-deva'i's-şafi* (Mağrib: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997), 363 s./124; Cemaleddin Muhammed b Muhammed Saîd Cemaleddin Kasîmi, *Tefsiru'l-Kâsîmi/Mehasinü't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/152.

ile tesirine inanıyorsa bu fâsıklıktır.²⁶ Söz konusu tafsilatın netice itibariyle Rasûlullah'ın yapmış olduğu; Allah'tan gayrisına ilahi payeler atfetmek ve Allah'ın yapmamızı emrettiği amelleri O'ndan gayrisı için yapmak şeklindeki ikili taksimatla örtüştüğü görülmektedir.

Âyetin anlamlandırılması noktasında tayin edici role sahip unsurlardan birisi de ilk muhatap aldığı kitle meselesidir. Zira âyetin nazil olduğu vasatta, Rasûlullah'ın evveleminde tebliğine muhatap olan müslümanlar, O'nu inkar eden müşrikler ve ehl-i kitap²⁷ bulunmaktadır. Bu çerçevede, esasında âyette zikredilen şirkle risâleti inkâr etmek anlamındaki küfür aynı manalara gelmektedir.²⁸ Şirkin özellikle zikredilmesi ise -hadiste "ekberu'l-kebâir şirktir" buyurulması gibi- Arap coğrafyasında galib olan küfrün şirk olması sebebiyledir.²⁹ Âlimlerin âyete ilişkin yapmış oldukları bu değerlendirme şirkin mahiyeti açısından oldukça aydınlatıcıdır. Zira "affedilmeyen günah olarak şirk" ibaresi doğrudan puta tapıcılığı yahut daha yaygın görülme ihtimalinden dolayı riyayı akla getirmektedir. Hâlbuki âyetin iniş sebepleri ve ilk muhatap meselesi göz önüne alınca esas affedilmeyecek günahın şirki de içine alan "Allah'ı inkar" anlamındaki küfür olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şirkin mahiyetine ilişkin tahlillerden sonra üzerinde durulması gereken mesele af meselesidir. Zira âyetin çizmiş olduğu geniş af sınırları takip eden başlıklarda irdelenecek olan adam öldürme ve kul hakkı konularını da doğrudan ilgilendirmektedir. Âyet-i Kerîme ile şirk haricindeki bütün günahların affedilmesi meşîete bağlanmıştır. Zahirde de âyette,

²⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/147; Kefevî, *Külliyât*, 533.

²⁷ Razi'ye göre bu ayette Yahudiler'in müşrik olduğuna delalet vardır. Çünkü ayet, şirkin dışındaki günahlar mağfurdur demektir. Yahudilerin affedilmeyen zümrelerden olduğuna dair icmâ vardır. O sebeple âyet, onları da müşriklerden kabul etmektedir. Ayrıca âyet öncesiyle Yahudileri tehdit anlamı da içermektedir. Bk. Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fadl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 10/98. Ehl-i kitabın müşrik olması meselesine dair ihtilaf edilmiş ve Bakara suresi 105, Hac suresi 17 ve Beyyine suresi 1. ayetlerde olduğu gibi müşrikler ve ehl-i kitabın ı/vav harfi ile sıralanmış olmasından dolayı hükümlerinin farklı olduğu öne sürülmüştür. Bu ayetlerdeki vav'ın lügavi mana itibariyle muğâyerât ifade ettiği, şer'î manası itibariyle ise ittihad/aynı manayı ifade ettikleri kaydedilmiştir. Tevbe 9/31 de yahudiler'in "Üzeyir Allah'ın oğludur" demeleri, hıristiyanların da "Mesîh (İsâ) Allah'ın oğludur" demeleri sebebiyle ve Nisa 48'in delaletiyle âlimlerin ekseriyetine göre müşrik kabul edilmişlerdir. Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/98; Nizameddin el-Hasan b Muhammed b el-Hüseyin el-Kummî en-Nisaburî, *Garaibü'l-Kur'ân ve regaibü'l-furkan*. (Kahire : Mustafa el-Babi el-Halebi, 1962), 1/608-609.

²⁸ Muhammed b Muhammed b Muhyiddin İmad Ebussuud Efendi, *İrşadü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ân-ı Kerim*. (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/187.

²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/411.

herhangi bir tövbe kaydı yer almamaktadır. Bu sebeple literal bir bakışla şirke düşmeyen kimsenin günahı ne olursa olsun, tövbe etmemiş olsa da Allah Teâlâ'nın dilemesi ile affedilebileceği şeklinde bir anlam belirmektedir. Ayrıca âyette ifade edilen şirkin affedilmemesi meselesi, icmâ ile ölümden sonrasına hamledilmektedir. Zira bir insanın hayatta iken şirkten tövbe edip imanı tercih etmesinin kabul edileceği muhakkaktır. Ehl-i sünnetin kanaati bu şekildedir.³⁰ Allah Teâlâ'nın şirki affetmeyeceği, icmâ ile sabittir ve onu affetmemesi vucûbîdir.³¹ دون ذلك /Şirkin dışındaki günahları ise Allah'ın fazlı ile dilerse affedeceği ifade edilmektedir. Mu'tezile'ye göre küçük yahut büyük günahların affi, tövbeden sonra vucubidir. Onların âyeti bu genel kabule arz ettikleri görülmektedir. Hâlbuki Allah (c.c), tövbe edildiği takdirde günahın kesin affedileceğini ifade etmektedir. Yani tövbe edilen günah meşîete bağlı olmadan affedilecektir. O sebeple âyetteki affin tövbe edilmemiş günah için olması gerekmektedir.³² Allah (c.c) küfür üzere ölene affi haram kılmış, tevhid ehlini ise meşîetine ircâ etmiştir. Günahı, küçük olsun büyük olsun dilerse affedecek dilemezse affetmeyecektir. Âyetin umumiyetle bu çerçevede anlaşıldığı görülmektedir.³³ Tövbe edilmediği takdirde şirkin affedilmemesinin vucûbuna kâni olan İmam Mâtürîdî (v. 333/944), bir dine itikat edenin İslâm'a geri dönmedikçe ona ebediyen itikat etmiş kabul edileceğini, şirk harici günahların ise ebediyen işlenmeyip kulun onu anlık bir şehvetin galebesinden dolayı işlediğini hemen ardından da pişmanlık duyduğunu kaydetmiştir. Ona göre de bundan dolayı şirk harici bütün günahların affi vardır.³⁴ Şirk ise daimi bir hali ifade ettiği ve ölüm anında da halen mevcut ise geri dönüşü olamayacağı için af yolu kapanmış olmaktadır. Bu çerçevede affedilmeyecek olan şirkten kastın, kişinin son anındaki imânî durumu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Literatürde söz konusu manayı teyit eden çok sayıda rivayet yer almaktadır. Rasûlullah'tan, şirke düşmeyen affedileceği, nihâyetinde muhakkak cennete gireceğini haber veren rivayetler nakledilmekte, meşhur

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b Ali b Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1964), 1/549.

³¹ İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, 6/417.

³² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/98; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/550; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, 6/417.

³³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Hicr: Dâru'l-Hicr, 2001), 8/448; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/970.

³⁴ Ebû Mansûr Muhammed b Muhammed b Mahmûd Mâtürîdî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm/Te'vilatu ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 3/202.

hadislerde zina etse de, hırsızlık yapsa da³⁵, yeryüzü dolusu günahı olsa da³⁶ ısrarla, şirke düşmezse kişinin cennete gireceği ifade edilmektedir. Rasûlullah'ın (s) ifadeleri doğrultusunda âyetin, şirk haricindeki hiçbir günahtan ötürü cehennemde ebedi kalınmayacağına delalet ettiği anlamı çıkmaktadır. Sahabilerin, kalbinde zerre miktarı imanı olanın, günahları sebebiyle cehenneme girse de oradan çıkarılacağına delil olarak bu âyeti delil olarak zikretmeleri önem arz etmektedir.³⁷ "Lâ ilâhe illallâh" üzere ölen herkesin cehennemi görmeden yahut günahları neticesinde bir miktar cehennemde kalsa da sonunda muhakkak cennete gireceğini ilham eden rivayetler aynı çerçevede buluşmaktadır.

Hiz. Ali'nin "Kur'ân'da en sevdiğim âyet budur"³⁸ dediği, Abdullah b. Mesud'un "dünya ve içindekiler benim olsa beni o kadar sevindirmez"³⁹ dediği beş âyetten biri olarak zikrettiği âyetin, Allah Teâlâ'nın af çerçevesini oldukça genişlettiği, şirk harici bütün günahların affedilebileceğine delalet ettiği görülmektedir. Âyette zikredilen şirkin küfürle aynı manada değerlendirildiği ve İslâm'a girmek suretiyle şirkten kurtulmayan ve bu hal üzere ölenin affedilmeyeceği anlamı çıkarılmıştır. İmam Buhari, bu âyeti Hz. Peygamber'in (s) cahiliye adetleri olarak nitelediği -Ebu Zer'in Bilal-i Habeşî'ye kara kadının oğlu demesi gibi- amelleri işleyenin tekfir edilmeyeceğine, cahiliye adetlerinden sadece şirkin bu kapsama girdiğine delil olarak zikretmiştir.⁴⁰ Namazın terkinin küfür olarak nitelenemeyeceğine delil olarak da bu âyetin zikredilmesi⁴¹ küfürle şirkin aynı çerçevede değerlendirildiğini göstermektedir.

Şirk ve haricindeki günahların anlamı ve affına dair verilenlerden anlaşıldığı kadarıyla, şirkten kasıt kulun mümin olarak ruhunu teslim etmemesidir ve şirk dışında hiçbir günah cehennemde ebediyen kalmaya sebep olmamaktadır. Bu husus kasten adam öldürme için âyette zikredilen "ebediyen cehennemde kalma" cezası ve kul hakkının şirkle birlikte affedilmeyen günah olarak zikredilmesinin tahlilini gerektirmektedir.

³⁵ Buhârî, "Cenâiz", 1; Müslim, "İman", 153; Tirmizî, "Sıfetu Cehennem", 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/312.

³⁶ Müslim, "Zikir ve Dua", 22; Tirmizî, "Deavât", 99; İbn Mâce, "Edeb", 58; Dârimî, "Rikâk", 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/296.

³⁷ Nesâî, "İman", 18.

³⁸ Tirmizî, "Tefsir", Nisa 48. Tirmizî'nin hasen-garib dediği rivayet için Elbânî "zayıf" hükmü vermiştir.

³⁹ Hâkim, *Müstedrek*, 2/334. Zehebî rivayet için "sahih" kaydı düşmüştür.

⁴⁰ Buhârî, "İman", 20.

⁴¹ Ebu'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin Irâkî, *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-takrîb* (Beyrut : Dâru lhyâit-Türâsi'l-Arabî, 2020), 2/147.

2. Kasten Bir Müslümanı Öldürenin Affi Meselesi

Günahların affi hususunda en tartışmalı konulardan birisi, bir müslümanı kasten öldüren kimsenin durumudur. İslâm'ın ilk asrında birçok fırkanın ortaya çıkmasındaki en temel hususlardan biri olan ve önceki başlıklarda üzerinde durulan "büyük günah" tartışmalarında da başı çeken/merkezdeki günah, adam öldürmedir. Zira, İslâm tarihinde Hz. Ömer'in vefatından sonra ortaya çıkmaya başlayan ve hicri 35 yılında Hz. Osman'ın şehit edilmesi, hicri 36 yılında Cemel vakası, 37'de Sıffin, 40 yılında Hz. Ali'nin şehit edilmesi, 41 yılında Hz. Muaviye'nin hilafeti devralması, yerine alışılmadık bir sistem olmak üzere oğlunu halife ataması, 61 yılında Rasûlullah'ın (s) torunu Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi gibi hadiseler asırlar boyu etkisi görülecek, âlimlerin gündemini tayin edecek olaylar olmuş ve fitne hadiseleri olarak adlandırılan bu süreçte müslümanlar birbirini öldürmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de ise şirkle birlikte zımnen de olsa affedilmeyeceği ifade edilen diğer günah adam öldürmedir. Nisa suresi 93. âyette Allah (c.c) *"Kim bir Mü'mini kasten öldürürse onun cezası içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve ona büyük bir azap hazırlamıştır."* buyurmuştur. Ayrıca Maide suresinde *"... Bir cana kıyma veya yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur."* (el-Maide, 5/32) buyrulmak suretiyle en büyük günahlardan birinin katl olduğuna dikkat çekilmiştir.

Kur'ân'ın iç bütünlüğü açısından meseleye yaklaşıldığı zaman çerçevenin tek boyutlu olmadığı görülmektedir. Çünkü Furkan suresi 68. âyette Allah'ın has kullarının özellikleri sıralanırken *"Onlar, Allah ile birlikte başka bir ilaha kulluk etmez, hak olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymaz ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezasını görecektir."* (el-Furkan, 25/68) buyrulmakta ve şirk, adam öldürme ve zinayı işleyenlerin cezalandırılacakları, takip eden 69. âyette onlara kat kat azap verileceği ve alçaltılmış olarak azapta ebediyen kalacakları ifade edilmektedir. Yetmişinci âyet ise hem bu âyet hem de bahse konu olan Nisa 93. âyetin anlamlandırılması noktasında önem arz etmektedir. Zira bu âyette Allah Teâlâ'ya karşı işlenen günahların en büyüğü olan şirk, kulların birbirlerine karşı işleyebileceği en büyük suç olan katl ve toplumun manevi kimliğine karşı en büyük tehditlerden olan zinanın affedileceğine dair *"Ancak tövbe edip iman eden ve salih amel işleyenler başka. İşte bunların kötülüklerini Allah iyiliğe çevirecektir. Allah şüphesiz çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."* (el-Furkân, 25/70) buyrulmuştur.

Affedilmeyen günahlar konusunda müslümanı öldürenin durumu en fazla tartışmaya medar olan konu olduğu için etraflıca üzerinde durulması gerekmektedir. Konu, İslâmî ilimlerin hemen her alanında genişçe tartışılmıştır. Önemine binaen muasır çalışmalarda⁴² da konu edinildiği için tekrara düşmeme adına bu çalışmada ana hatlarıyla temas edilmekle yetinilecektir. Söz konusu çalışmalardan ilkinin telif eden Koçyiğit, kasıtlı olarak adam öldürenin asla affedilemeyeceği kanaatine varmıştır. Yukarıda zikredilen; Maide 32 ve Nisa 94 âyetlerinin çok açık olduğunu ve sahih bir isnadla merfu olarak nakledilen, "Küfür üzere ölen ve bir mü'mini kasıtlı olarak öldüren haricinde, Allah'ın (c.c) bütün günahları affetmesi umulur"⁴³ rivayetinde de sarahaten zikredildiğini ifade eden Koçyiğit, konuya dair İbn Abbas'tan nakledilen rivayetlere işaret ederek âyetin mensûh olmadığını ifade etmiştir.⁴⁴

Konuya ilişkin diğer çalışmanın sahibi Karagöz ise önceki çalışmadan farklı bir kanaat bildirmiştir. Ona göre âyet, imanı sebebiyle yahut öldürmeyi helal sayarak bir mü'mini öldüren kimsenin ebediyen cehennemlik olduğunu ifade etmektedir. İbn Abbas'ın görüşünü aktaran yazar, bunu tartışmamış, "خالدًا/hâliden ifadesinin uzun süre cehennemde kalıp çıkması anlamına geldiği" şeklindeki görüşü tercih etmiş ve Mu'tezile'nin benimsediği "tövbe etmeden ölürse cehennemlik olduğu" görüşünün isabetsiz olduğunu ifade etmiştir. Âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilen Mikyas b. Dabâbe hadisesinden hareketle âyette kastedilenin irtidat ederek dine karşı bu cürmü işleyen; Taberî'nin naklettiği rivayetten⁴⁵ dolayı da adam öldürmenin haramlığını kabul etmeyen kimse olduğunu kaydetmiştir. İman üzere ölenin cennete gideceğine dair naslarda vurgulanan genel ilke çerçevesinde konuyu değerlendiren yazar, bir müslümanı kasten öldüren müslümanın, tövbe etmese de Allah Teâlâ'nın meşîetinde olup dilerse affedeceğini, âyette zikredilen cezanın da caydırmaya yönelik anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶

Katilin cezasını bildiren bu âyete ilişkin ihtilafların sahabe

⁴² Talat Koçyiğit, "Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükümü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/1 (01 Nisan 1995), 13-23; İsmail Karagöz, "Cana Kıymak Büyük Günahtır", *Diyanet İlmî Dergi* 170 (Şubat 2005), 37-44.

⁴³ Nesâî, *Tahrîmü'd-dem*, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/112.

⁴⁴ Koçyiğit, "Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükümü", 20-23.

⁴⁵ *Câmiu'l-beyân*'da "dediler ki" ifadesiyle başlayan rivayetin مستحلا/helal sayan kaydıyla nakledildiği görülmektedir. Bk. Taberî, *et-Tefsir*, 9/ 61; Karagöz, "Cana Kıymak", 40.

⁴⁶ Karagöz, "Cana Kıymak", 40-44.

döneminden itibaren başladığı görülmektedir.⁴⁷ Konuya ilişkin en yaygın kanaat İbn Abbas'tan (ö. 68/688) nakledilmektedir. Hadis kaynaklarının hemen hepsinde yer alan rivayete göre İbn Abbas'a, Furkan suresi 70. âyet ve konumuz olan Nisa suresi 93. âyetlerin sorulmuş ve o, Furkan'daki âyetin, İslâm'a girmek isteyen ve cahiliyede adam öldürmüş olan müşrikleri kastettiğini, "tövbe eden ve iman edenler hariç" ibaresinin onlara bir müjde olarak indirildiğini söylemiştir. Nisa'daki âyetin ise İslâm'ı ve şerîitini bildikten sonra adam öldürenin cehennemlik olacağını haber verdiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Yine o, bu konuda son nazil olan âyetin Nisa 93. âyet olduğunu ve hiçbir âyetin onu nesh etmediğini söylemiştir.⁴⁹ Rivayetlerde bu âyetin, Furkan suresinden altı ay sonra indiği kaydedilmiştir⁵⁰ İbn Abbas'la birlikte Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Mesud ve İbn Ömer'in de tövbe konusunda menfi kanaate sahip olduğu zikredilmiştir.⁵¹ İbn Abbas'tan bunun tam aksine görüş bildirdiğine dair nakiller de bulunmaktadır.⁵²

Şirkten sonra en büyük günah olan katl konusunda Hz. Peygamber'in de âyet-i kerîmedeki cezayı teyit eder mahiyette ifadeleri mevcuttur. Bir rivayette nakledildiğine göre Bedir ashabından olan Mikdad b. Amr Rasûlullah'a, "Şâyet ben bir kâfirle karşılaşır, onunla savaşırsam ve o kılıcıyla bir elime vurup keser ve ardından bir ağacın arkasına sığınarak 'ben müslüman oldum' derse; bunu söyledikten sonra ben onu öldüreyim mi ey Allah'ın Rasülü" diye sorduğu ve Rasûlullah'ın (s), "Sakin onu öldürme. Şâyet onu öldürürsen O, sen onu öldürmeden önceki konumuna, sen de onu söylemeden (müslüman olmadan) önceki konumuna geçersin." buyurduğu⁵³ kaydedilmiştir. Yine Rasûlullah (s), "Mümin, haram bir kana isabet etmediği sürece dininin rahatlığı/fesahatı içindedir" buyurmuştur.⁵⁴ Diğer bir hadiste ise "Ben sizin benden sonra şirke düşeceğinizden korkmuyorum. Lakin ben dünya için birbirinizle yarışa girip savaşmanızdan ve sizden öncekilerin helak

⁴⁷ Bk. Osman Nedim Yektar, *Hız. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 43-44.

⁴⁸ Buhârî, "Fedâilü's-sahabe", 58; Müslim, "İman", 1; Ebû Dâvûd, "Fiten", 6.

⁴⁹ Buhârî, "Tefsir", Nisa 93; Müslim, "İman", 1; Tirmizî, "Tefsir", Nisa 93; Ebû Dâvûd, "Fiten", 6; "Tahrîmü'd-dem", 1.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, "Fiten", 6.

⁵¹ Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 8/491.

⁵² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392), 18/159; Vâhidî, *Tefsîru'l-Vesît*, 2/100.

⁵³ Buhârî, "Megâzî", 9; Müslim, "İman", 155; Ebû Dâvûd, "Cihad", 104. Bakara 178'den dolayı küfre girmeyeceği yorumu için bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 1/382.

⁵⁴ Buhârî, "Diyât", 1, Ebû Dâvûd, "Fiten", 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/493.

olup gittiği gibi helak olmanızdan korkuyorum."⁵⁵ buyurduğu nakledilmiştir. "Yedi helak edici şeyden kaçının" buyuran Rasûlullah (s), Allah Teâlâ'nın haram kıldığı cana kıymayı da bunlar arasında zikretmiştir.⁵⁶ Yine bu hususta oldukça sarih "Mümine sövmek fasıklık, onunla harb etmek ise küfürdür"⁵⁷ rivayeti zahiren, mümini öldüren yahut onu öldürmeye niyetlenene tehdit içermektedir. Rivayetteki küfür ise, bunu helal saymaya hamledilmiştir.⁵⁸

Gerek sahabe nesli gerekse sonraki tabakalardaki âlimlerin ekseriyetle bu hususta kanaatinin İbn Abbas'ın aksine olduğu görülmektedir. Yaygın kanaat, adam öldürenin tövbe edebileceği ve tövbesinin kabul edileceği şeklindedir. Hatta tövbe etmese ve bu günahıyla ölse bile Allah, dilerse onu affedecek dilerse de affetmeyecektir. Hz. Ömer, İbn Ömer, Abdullah b. Amr, tabiinden Mücahit, Said b. Cübeyr, İkrime ve Ebu Miclez'in bu kanaati paylaştıkları ifade edilmiştir.⁵⁹ Süleyman et-Teymî kanalıyla Ebu Miclez'den nakledildiğine göre o, "Evet cezası odur ama dilerse bağışlar" demiştir.⁶⁰

Bu hususta en kati görüş kendisine atfedildiği için mesele İbn Abbas'ın kanaati etrafında tartışılmıştır. Şerhlerde onun bu görüşüne cevap niteliğinde yorumlara yer verilmiştir. Âlimlerin konuya ilişkin değerlendirmeleri genel olarak şu şekildedir: "Âyette açıkça ifade edildiği üzere adam öldürenin cezası cehennemdir. Şâyet onu müstehillen/öldürmeyi helal sayarak öldürürse kesin kâfirdir ve ebediyen cehennemliktir. Bu günahı helal sayarak öldürmezse fâsıktır ve -âyette zahiren ifade edildiği üzere- "cezası" ebedi cehennemlik olmasıdır. Ama Allah (c.c) dilerse onu affedecektir. Çünkü muvahhid olarak ölenin, nihâyetinde cennete gireceği muhakkaktır. Âyet de zaten kesin cehenneme girer dememiş cezası cehennemdir demiştir."⁶¹ Genel olarak bütün sahabilerin, tabiinin, sonrakilere ve bütün ehl-i sünnet âlimlerin bu görüşte olduğu

⁵⁵ Müslim, "Fezâil", 31.

⁵⁶ Buhârî, "Vesâyâ", 24; Müslim, "İman", 145; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10; Nesâî, "Vesâyâ", 12.

⁵⁷ Buhârî, "İman", 35; Müslim, "İman", 116; Tirmizî, "Birr ve Sıla", 52; İbn Mâce, "Sünnet", 9; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 26.

⁵⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülbekir el-Bekrî (Mağrib: Vizâratü'l-Evkâf, 1387), 4/237; Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Kesfü'l-müşkil min hadisi's-sahihayn*. (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/299; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/54.

⁵⁹ Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur et-Taberi Lâlekâî, *el-Müntekâ min şerhi usuli i'tikadi ehli's-sünne* (Cidde: Mektebetü's-Saade, 1994), 4/1122.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Fiten", 6.

⁶¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/83; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/495; Aynî, *el-Umde*, 16/56.

vurgulanmıştır. Nakledilen muhalif görüşler de günahın büyüklüğünü gösterme ve ondan alıkoymaya hamledilmiştir.⁶² Görüldüğü üzere müslümanı öldüren kimsenin affedilebileceğini düşünen âlimler genel olarak âyetteki cezayı te'vil etmektedirler. Bakara suresi 254. âyette⁶³ zekâtın müminlere emredilip de âyetin sonunda zekâtı terk etmenin kâfirlere yakışır bir davranış olduğunu söylemesi gibi; Allah Teâlâ'nın, adam öldürmeyi asla mümine yakışmayan bir iş olarak tavsif ettiği şeklinde anlaşılmıştır. Nisa suresinde, "*Hata ile olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz...*" (en-Nisa, 4/92) âyetinin de buna işaret ettiği kaydedilmiştir.⁶⁴ Zikredilen⁶⁵ önemli bir delil de yüz insanı öldüren ve tövbe niyetinden dolayı affedilen kişiyi haber veren rivayettir.⁶⁶ Özellikle tevhid üzere ölenin nihâyetinde muhakkak cennete gireceğini haber veren rivayetler⁶⁷ ile daha önce zikredilen, şirk koşmadan ölenin cennete gireceğini bildiren rivayetler, âlimlerin bu husustaki görüşünü tayin eden delillerdir.

Âyet-i Kerîme'de açıkça ebedi kalmak üzere cehenneme girme cezasının tayin edilmesi ve buna rağmen Allah Teâlâ'nın affedebileceği hususu, va'd yahut va'dinden vazgeçmesi meselesini gündeme getirmiştir. Bu konuda Yahya b. Muaz'ın (v. 258/872) görüşleri önem arz etmektedir. Ona göre va'd ve va'd haktır. Va'd, Allah Teâlâ'nın üzerinde kulların hakkıdır. Onlara bunu vereceğini garanti etmiştir. Sözüne, Allah Teâlâ'dan daha vefalı kimse yoktur. Va'id ise O'nun kulları üzerindeki hakkıdır. Onlara şunları yapmayın yoksa azap ederim demiştir. Onlar bunu yapınca bu, Allah'a kalmıştır. Dilerse affeder, dilerse de azap eder."⁶⁸ Mu'tezile'de ise Allah Teâlâ'nın va'dinden dönmeyeceği görüşü benimsenmiştir. Hariciler, adam öldürenin küfre gireceğini düşünürken Mu'tezilî âlimler de ahirette affedilmeyeceği görüşündedirler.⁶⁹

⁶² Nevevî, *el-Minhâc*, 18/159; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/495.

⁶³ "*Ey iman edenler! Alışveriş, dostluk ve aracılığın olmadığı gün gelmeden önce size rızık olarak verdiklerimizden infak edin. İşte kâfirler, zâlimlerin ta kendileridir.*" el-Bakara, 2/254.

⁶⁴ Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbîh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 6/2271.

⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/495.

⁶⁶ Bk. Buhârî, "Enbiyâ", 52; Müslim, "Tevbe", 46; İbn Mâce, "Diyât", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/245.

⁶⁷ Buhârî, "İman", 32, "İlim", 33, "Mesâcid", 14; Müslim, "İman", 325; Tirmizî, "Sıfetü cehennem", 8; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 20; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/443.

⁶⁸ Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, 10/243-244; Vâhidî, *Tefsiru'l-vesit*, 2/100-101.

⁶⁹ Nakledildiğine göre Kureys b. Enes şöyle demiştir: "Ben, Amr b. Ubeyd'in yanındaydım. O, "Ben kıyamette getirilir ve Allah Teâlâ'nın huzurunda dururum. Allah Teâlâ, "Sen, 'katil cehennemdedir' dedin." der ve ben de "Sen böyle buyurdun" derim." dedi. (Devamında)

Âlimler her ne kadar katilin affedilebileceğini düşünseler de hem âyet-i kerîmedeki sarıh ifade hem de adam öldürmenin günahların en ağırı ve şirkten sonra en büyüğü olması sebebiyle, teşvik gibi anlaşılması ve insanlara kolay gelmemesi için henüz öldürme gerçekleşmemişse bunun tövbesinin olmayacağını söylemeyi tercih etmişlerdir. Lakin bir kişi adam öldürdüyse onun da tövbeye davet edileceğine hükmetmişlerdir. İbn Abbas'tan nakledilen nehiy de bu çerçevede değerlendirilmiştir. "Fetva ehli için evla olan katl gibi bir konuda ağır hüküm bildirmeyi seçmektir." denmiştir. Örneğin Süfyan es-Sevri'ye (v. 161/778) katilin cezası sorulunca o, "İlim ehline onun günahı sorulunca 'tövbesi yok' derlerdi. Lakin bir kişi bu hataya düşerse ona 'tövbe et' derlerdi." demiştir.⁷⁰

İbn Abbas'tan nakledilen kat'î görüşe rağmen cumhur ulemanın mümini öldürenin ebediyen cehennemde kalmayacağı görüşünü benimsedikleri görülmektedir. Aksini düşünen âlimlerin genel kanaati, âyetin son derece zahir ve muhkem olmasıdır. Konuyu doğrudan yahut tâlî olarak ilgilendiren âyet ve hadisler çerçevesinde düşünülünce, iman üzere ölen kimsenin günahları sebebiyle cehenneme girse bile sonunda cennete gideceği görüşü daha tercihe şayandır. Çok sayıda âyette, cehennemlik oldukları ısrarla vurgulanan müşrik yahut kâfirlerle cehennemden en alt tabakasında yer alacak olan münafıklar bile tövbe ettikleri takdirde cehennemden kurtulabileceklerdir. Aynı şekilde adam öldürenin de cehennemi hak etmekle birlikte Allah Teâlâ'nın onu kesinlikle affetmeyeceğini söylemek zor gözükmemektedir. Bununla birlikte bu affa nail olmanın adam öldürmeyi kolaylaştırıcı bir hâl almaması için "katl" in affını savunmak vicdana ağır gelmektedir. Özellikle kul hakkının dahi ödeştirilmeden affedilmeyeceğini ihsâs eden naslar, kulun sahip olduğu en yüce dünyevî hak olan yaşama hakkının elinden alınması demek olan "katl" için, diğer kul haklarından daha hafif bir günahmış gibi anlaşılmasına sebep olacak bir af çerçevesi çizilmesi nehy-i ani'l-münkerin maksadına uygun düşmese gerektir.

3. Kul Hakkının Affi Meselesi

Şâri'in koymuş olduğu kaidelerin temel gayelerinden biri hakkın

Amr, Nisa suresi 93. ayeti okudu. Ben de dedim ki: "Peki, Allah (c.c) sana "Şüphesiz Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bundan başkasını ise dilediği kimse için bağışlar..." buyurup 'Benim onu affetmeyi dilemeyeceğimi nereden biliyorsun!' derse ne diyeceksin? deyince, bana cevap veremedi." Bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* (el-Mektebu'l-İslâmî, 1999), 185; Vâhidî, *Tefsiru'l-vesît*, 2/99.

⁷⁰ Vâhidî, *Tefsiru'l-vesît*, 2/99.

muhafaza edilerek adaletin tesis edilmesidir. İdeal bir toplum düzeni hakların korunması ile mümkündür. İslâm beş temel değer korunmasını, can, mal namus, akıl ve neslin dokunulmazlığı prensibini yerleştirerek sosyal ilişkilerde ihlal edilmemesi gereken sınırları çizmiştir. Bu sınırlara riâyet etmemek din dilinde “zulüm” olarak adlandırılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de çok sayıda âyet zulmün getireceği felaket ve zâlimin uğrayacağı akıbetten bahsetmektedir. Maddî ve manevî haklara dikkat çeken Kur’ân, “malların haksız/batıl yollarla yenmemesini⁷¹, toplumsal roller bağlamında ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşulara, yakın arkadaşlara, hizmetçilere Allah’ın dilediği şekilde davranılmasını⁷²; “iftira, alay, arkadan çekiştirme, kötü lakap takma, suizan, kusur arama, gıybet gibi ikili ilişkileri zedeleyen, şahsiyeti yaralayan manevi ihlallerden kaçınılmasını⁷³ emretmiştir. Rasûlullah (s), İslâm’a giren herkesin can ve malının diğer müslümanların uhdesinde emanet olduğunu bildirmiştir. Çok sayıda rivayet, müslümanın, diğer müslümanlar üzerindeki haklarını tayin etmekte, İslâm kardeşliğinin, bir refleks aşinalığında hakşinaslık peyda etmesi gerektiğini bildirmektedir.

Kul hakkı konusunda *Sahihi Müslim*’de yer alan şu rivayet, oldukça belirleyicidir: Ebu Hureyre’den nakledildiğine göre Rasûlullah (s), “*Müflis kimdir bilir misiniz?*” diye sormuş ashab, ‘Bizim aramızda müflis parası pulu malı mülkü olmayana denir’ diye cevap vermişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s), “*Benim ümmetinden müflisler, kıyamet günü namaz, oruç ve zekatıyla gelir de şuna sövmüş buna iftira atmış, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış, şuna vurmuştur. Bunun üzerine bu kulun varsa haseneleri ona verilir. Şâyet haseneleri borcunu ödemededen biterse hak sahiplerinin hatalarından alınır ve ona verilir. Sonra da cehenneme atılır.*” buyurmuştu.⁷⁴ Rivayetin zahiri, kul hakkının muhakkak ödeştirileceği, hak sahibine hakkının ödeneceğini haber vermektedir. Hadis literatüründe kul hakkının cezasına ilişkin nakledilen rivayetlerin ekseriyetle bu rivayeti desteklediği görülmektedir. Altın ve gümüşün yani dünyada karşılık olarak ödenenlerin hiçbir fayda vermeyeceği güne ulaşmadan, mal yahut namusla ilgili bir kul hakkı varsa helalleşilmesi gerektiğini tembih eden diğer bir rivayet⁷⁵, müflis rivayetini teyit etmekte, ahirette karşılıkların sadece, iyi amellerin verilmesi

⁷¹ el-Bakara 2/188; Âl-i İmrân 3/161; en-Nisâ 4/29-30, 161; et-Tevbe 9/34; el-İsrâ 17/34-35. Bk. Çağrıç, “Kul Hakkı”, 26/350.

⁷² en-Nisa, 4/36.

⁷³ en-Nisâ 4/112; el-Hucurât 49/11-12; el-Kalem 68/11; el-Hümeze 104/1. Bk. Çağrıç, “Kul Hakkı”, 26/350.

⁷⁴ Müslim, “Birr ve Silâ”, 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/399.

⁷⁵ Buhârî, “Mezâlim”, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/377.

ve kötülüklerin üstlenilmesi ile ödenebileceğine işaret etmektedir. "Küfür üzere ölen ve kasten bir mümini öldüren haricinde bütün günahların bağışlanabileceği" ifade edilerek kul hakkının da affedilmeyeceği haber verilmektedir.⁷⁶ "Pazartesi ve perşembe günleri cennet kapılarının açılarak şirk koşmayanların affedileceği" müjdelenirken, aralarında husumet bulunan müslümanların araları düzelene kadar bekletileceği ifade edilerek yine kul hakkı istisna tutulmaktadır.⁷⁷

Özellikle borcun ifası çerçevesindeki uyarılar ziyadesiyle önemlidir. Rasûlullah'ın (s), tüm günahları affedileceği müjdelenen şehidin dahi borçlarından sorumlu olacağını ifade etmesi⁷⁸ ve ganimet paylarından çalarak toplumun hakkına girenin şehitliğine bile zeval gelebileceğini bildirmesi⁷⁹, bu günahın önemine işaret etmesi açısından önem arz eden haberlerdir.

Çalışmanın ilk başlığında ele alındığı üzere Kur'ân-ı Kerîm'de (en-Nisa, 4/48) şirk harici bütün günahların affedileceği ifade edilirken kul hakkına ilişkin Rasûlullah'tan (s) nakledilenleri göz önünde bulunduran bazı âlimler, Hz. Peygamber'in (s) bu âyete ziyade bulduğu çıkarımında bulunmuşlardır.⁸⁰ Allah hakkı ve kul haklarının ihlali neticesinde tahakkuk edecek cezalara ilişkin tespitlerde, bu çerçevede farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, hata ile işlenen bir suç -şâyet gerçek bir mazeretse- Allah haklarıyla ilgili ise cezanın sâkit olacağı, fakat kul haklarının çiğnenmesi söz konusuysa cezanın cârî olacağı ifade edilmiştir.⁸¹ Hac yahut hicret gibi öncesi için geniş af müjdeleri verilen amellerin dahi kul hakkını düşürmeyeceği hususunda icmâ bulunduğuy kaydedilmiştir.⁸² İman eden bir kâfirin bile kul haklarının üzerinde kalacağı görüşü⁸³ konunun hassasiyetini yansıtmaya açısından önemlidir.

Kulların işlediği günahlar cihetinden bakıldığı zaman her günahta bir hakkın ihlal edildiği görülür. Zira bazı günahlarda yalnızca Allah Teâlâ'nın hududu çiğnendiği için Allah hakkının ihlali; bazı günahlarda ise kulların

⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Fiten", 6; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/112.

⁷⁷ Müslim, "Birr ve Sıla", 35; Tirmizî, "Birr ve Sıla", 76.

⁷⁸ Müslim, "İmâre", 119; Nesâî, "Buyû", 99; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/627.

⁷⁹ Müslim, "İman", 182; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/130; Dârimî, "Siyer", 50.

⁸⁰ İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, 6/347.

⁸¹ Bk. Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b Ahmed b Musa Ayni, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebnâni'l-ahbâr fî Şerhi meâni'l-âsâr*. (Doha: Vizaratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008), 11/263.

⁸² İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/207; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mirkât*, 1/102.

⁸³ Bedreddin Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 4/423.

sınırları korunmadığı için kul hakkına girilmesi söz konusudur. Salih kul Allah hakkı ve kul haklarını büsbütün yerine getiren kimse olarak tarif edilmiştir.⁸⁴ Esasında kul hakkında, zulmü yasaklamış olması sebebiyle Allah hakkı da söz konusudur.⁸⁵ Bu sebeple usulünce tövbesi gereklidir. Tövbenin günaha göre olması gerektiğini ifade eden Abdullah b. Mübarek (181/797), hakiki tövbenin altı alametini sıralamış, kul hakkının tövbesinin ise haklıya hakkının verilmesi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Zira istiğfarın Allah ile kul arasındaki günahları affettirebileceği, kul hakkını ise tövbenin düşürmeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁷

Kul haklarına ilişkin varit olan nasların, Nisa suresi 48. ve Zümer suresi 53. gibi af kapsamını oldukça genişleten âyetler ve şirke bulaşmadan Allah'ın huzuruna çıkan yahut "Lailaheillallah" üzere (imanlı olarak) son nefesini veren herkesin önünde sonunda muhakkak cennete gireceğini haber veren rivayetlerden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda düşünüldüğü zaman, Rasûlullah'ın (s) âyete ziyadede bulunduğunu söylemek zordur. Zira rivayetler kul hakkının affedilmeyeceğini değil hak sahibine karşılığının muhakkak verileceğini bildirmektedir. Sadece istiğfarla mazlumun hakkının düşmeyeceğini ifade eden İbn Teymiyye (v. 728/1328), hem katilin hem de zâlimin tövbesinin kabul edileceğini lakin mazlumun hakkının muhakkak ödeneceğini kaydetmiştir. Ona göre ya Allah onu zâlimin hasenatından yahut da kendi lütfundan verecektir.⁸⁸ Âlimlerin genel kanaatine göre kul haklarında güç yetirebildiği sürece, bizzat ödemek yahut borçlanmak suretiyle, nasıl mümkünse tövbesi yerine getirilmelidir. Güç yetmezse imkân bulduğu ilk zamanda edâ etmeye azmetmesi gerekir.⁸⁹

Nasların genelinden anlaşıldığı kadarıyla maddî yahut manevî alacak sahibi bir kul ahirette hakkını muhakkak alacaktır. Lakin âyetin bildirmesiyle, şirk harici günahların affı, Allah Teâlâ'nın meşîetinde olduğu için şâyet Allah Teâlâ bir kulu affetmeyi dilerse onun üzerindeki hakları alacaklıya verip onu razı etmesi mümkündür. Nitekim "Allah'a şirk

⁸⁴ Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, 1/561.

⁸⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*. (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.), 4/36.

⁸⁶ İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*, 10/80.

⁸⁷ İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*, 9/104.

⁸⁸ Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mücemme'l-Melik Fehd, 1416/1995), 34/173.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed el-Halîmî, *el-Minhâc fî şubahi'imân*. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/122.

koşmayarak ölen bir kimsenin cennete gireceğini söyleyen Rasûlullah'a "zina etse hırsızlık yapsa da mı?" diye ısrarla sorulmasına rağmen O'nun (s) "Evet. Zina etse, hırsızlık yapsa da." buyurduğunu⁹⁰ haber veren rivayet büyük günahları işlemiş olsa dahi kişinin imanlı öldüğü takdirde cennete gireceğini bildirmektedir. Oldukça geniş bir kavram olan "kul hakkı" çerçevesinde değerlendirilebilecek günahlardan bir kısmı küçük, bir kısmı ise büyük günahlardır. Naslar bunların muhakkak ödeştirileceğini haber verse de bu ödemenin mahiyeti muğlaktır. Allah Teâlâ'nın meşîetinde olan, affa nail olacak kulların üzerindeki borçların da Allah (c.c) tarafından ödenebileceği, affedilmezse bu günahlar sebebiyle cehenneme gidebileceği düşünülmektedir.

4. Bütün Günahların Affı

Günahların affı hususunda Kur'ân-ı Kerîm'deki kapsamı en geniş âyet, Zümer suresi 53. âyettir. Zira âyette "De ki: Ey nefislerini heba eden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar. Muhakkak O, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir." (ez-Zümer, 39/53) buyrulmak suretiyle, bütün günahların affedilebileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede âyetin nüzül sebebi de göz önünde bulundurularak kapsamının tahlil edilmesi gerekmektedir.

Kur'ân'ın iç bütünlüğü ve mutlak çelişmezliği açısından konu ele alınırsa, cezalandırmayı hak edecek çok sayıda günahın âyetlerde zikredildiği görülmektedir. Rahman'ın has kullarının özellikleri sayılırken onlarda asla bulunmayacak vasıflar; Allah'a şirk koşmak, Allah'ın haram kıldığı cana kıymak ve zina etmek olarak sıralanır ve bunları yapanların muhakkak cezasını çekeceği ifade edilir.⁹¹ Şirkin asla affedilmeyeceği, adam öldürenin cezasının ebediyen cehennemde kalmak olduğunu ifade eden âyetlerin bu âyeti tahsis ettiği yahut âyetteki affın kapsamının farklı değerlendirilmesi gerektiği şeklinde bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

Âyetin genel olarak "cahiliyede işlediğiniz şirkten dolayı ümit kesmeyin" kaydıyla anlaşıldığı görülmektedir.⁹² Mukâtil'e göre, şirk olsun, katl olsun, zina olsun Allah Teâlâ İslâm'la birlikte geçmiş bütün günahları bağışlayacaktır.⁹³ İsnadı problemlili olmakla birlikte bir rivayette Rasûlullah'ın (s), "Dünya ve içindekiler benim olsa, beni bu âyet kadar

⁹⁰ Buhârî, "Cenâiz", 1; Müslim, "İman", 153; Tirmizî, "Sıfetu cehennem", 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/312.

⁹¹ el-Furkan 25/68.

⁹² Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm et-Teymî el-Basrî el-Kayrevânî*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/490.

⁹³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 3/683.

sevindirmez” buyurduğu, bunun üzerine bir adamın, “Ya Rasûlullah, peki şirk koşan?” demesi üzerine bir süre susup üç defa, “*Şirk de dâhil şirk de*” dediği kaydedilmiştir.⁹⁴

Âyet, günahların affi hususunda çerçeveyi oldukça genişletirken önceki başlıklarda ele alınan Nisa 48 ve 93. âyetlerde şirk ve katlin bu kapsamdan çıkarıldığı görülmektedir. Âyetlerin zahirinde görülen bu muhtelif hükümler, nesh yahut te’vilden birine ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Nitekim bazı âlimler âyetin, Nisa 48 ve 93’le mensûh olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁵ Nisa 93’le ilgili aktarılmaya çalışıldığı şekilde az da olsa ihtilaf mevcut olmakla birlikte özellikle şirkin affedilmeyeceğini ifade eden Nisa suresi 48. âyetin muhkem olduğu genel kanaattir. Bu çerçevede bahse konu âyet ya mensûh ya da müevvel kabul edilecektir.

Âyetin iniş sebebine dair nakledilenler göz önünde bulundurulduğu takdirde neshten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Zira âyetin, ekseriyetle İslâm’a girmek isteyen ve cahiliyede işledikleri büyük günahlardan korkan müşrikler⁹⁶ yahut müslümanken dinden dönen daha sonra tekrar girme konusunda tereddüt yaşayanlar hakkında indiği nakledilmektedir⁹⁷ ki bu durum İslâm’a girdikleri takdirde bütün günahlarının affedileceğini ifade etmiş olmaktadır. Buna karşın, sebebin hususiliği âyetin umumî anlaşılmasına mani olmayacağı ve âyetin neshine delalet eden bir husus bulunmadığı için bütün insanları kapsaması daha doğru görünmektedir. Nitekim ekseriyetle âlimlerin kanaatleri de bu minvaldedir.⁹⁸ Bu takdirde de âyetin te’vili zorunlu hale gelmektedir. Affın anlam haritasının tespiti gerekmektedir. Çünkü naslardan sadece küfür üzere ölenlerin değil müslümanlardan bir kısmının da evveleminde

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/45. Şuayb Arnavut, rivayetin zayıf olduğunu ifade etmiştir.

⁹⁵ Ebû İshak İbrâhim b Musa b Muhammed el-Gırnati Şâtıbî, *el-Muvâfakât*. (Huber: Dâru İbn Affan, 1997), 3/361; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf Münavî, *Feyzû'l-kadîr şerhu'l-Camii's-sağîr* (Mısır: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356), 2/6.

⁹⁶ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *Tefsîru Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/134.

⁹⁷ Taberî'nin naklettiğine göre âyet, İslâm'a girip Mekke'de alıkonulan daha sonra gördükleri eziyetten sonra tekrar dinden çıkan ve tekrar İslâm'a girmek isteyen kişiler hakkında inmiştir. Hz. Ömer'in bu kişilere ayeti yazarak gönderdiği kaydedilmiştir. Bk. Taberî, *et-Tefsîr*, 21/309. Ayrıca Hz. Ömer'in bu ayetle ilgili, “Biz, gördüğü eziyet ve sıkıntılardan dolayı İslâm'dan dönenin 'tövbesi/geri dönüşü yoktur' derdik. Fakat Allah (c.c) Zümer 53'ü indirdi.” dediği nakledilmektedir. Rivayeti nakleden Hâkim, Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ifade etmiştir. Bk Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/472.

⁹⁸ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîr*, 3/683; Taberî, *et-Tefsîr*, 21/309. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 3/361.

cehenneme girebileceği açıkça anlaşılmaktadır. Kadı İyaz, Rasûlullah'ın (s) "ümmetinden büyük günah işleyenler için" olduğunu ifade ettiği şefaati bu âyet doğrultusunda ümmetinin cehennemde ebedi kalmaması için ve azabın hafifletilmesi için vaki olacağı kanaatindedir.⁹⁹ Diğer taraftan âyetin tövbe kaydıyla bütün günahlara şamil anlaşılabilmesi de mümkündür ki Nisa 48'le ilgili bölümde tövbenin affa etkisi hususu tartışılmıştır.

Mu'tezile ve Haricîler haricinde cumhur ulemanın, tövbesiz günahın affedilebileceğine kail oldukları ve âyetin yorumunda daima Nisa 48'i göz önünde bulundurdıkları müşahede edilmektedir. Bu çerçevede şirk üzere ölmediği sürece kişinin bütün günahları Allah Teâlâ'nın meşîetindedir. Dilerse affedecek dilerse de affetmeyecektir.¹⁰⁰ Nitekim rivayetlerden, sahabelerin de âyeti geniş kapsamıyla değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. "Abdullah b. Mesud'un mescitte insanlara cehennem ateşi ve prangalarından bahseden bir kıssacıya bu âyeti hatırlatarak ümit kestirmemesi gerektiğini ifade ettiği" nakledilmiştir.¹⁰¹ Yine onun bu âyet için "şüphesiz Kur'ân'daki en büyük kurtuluş âyetidir" dediği¹⁰², Hz. Ali'nin ise "Kur'ân'daki en geniş âyettir" dediği¹⁰³ rivayet edilmiştir. Âyet mutlak olarak düşünüldüğünde ise tövbe kaydı önem arz etmektedir. Meseleye bu açıdan bakan Râzî, müteakip âyette "Azap size gelip çatmadan önce Rabbinize yönelip O'na teslim olun; sonra kimseden yardım göremezsiniz." buyurulması sebebiyle tövbe ile mukayyet olduğu kabul edilmeden mutlak anlaşılamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁴ Ona göre âyetin muradı, İslâm'a girme hususunda bir gayr-i müslimin yahut günahkâr müslümanın ümitsizliğe düşmemesidir. Netice itibarıyla âyet-i kerîmede zikredilen affın, İslâm üzere son nefesini veren herkese şâmil bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.

Sonuç

Çalışmada, büyük yahut küçük günahlardan ziyade affedilmeme

⁹⁹ Tîbî; Kadı İyaz'ın bu sözünden, şefaatin sadece kebâir ehline has olup cehenneme girmeden önce fayda etmeyeceği gibi bir anlam çıkabileceğini ifade etmiştir. Ona göre şefaatin cehennemde bir süre kaldıktan sonra gerçekleşeceğine dair herhangi bir delalet yoktur ve diğer ayetlerle birlikte değerlendirildiğinde tamamıyla meşîet çerçevesinde anlaşılması gerekmektedir. Aynı hususa temas eden Râzî, *يغفر* kelimesi muzari sigada olduğu için istikbal bildirdiğini, dolayısıyla ayetteki bu kaydın, cehenneme giren yahut girmeyen herkesin, tevhid üzere öldükleri takdirde affa mazhar olacakları şeklinde anlaşılması gerektiğini kaydetmiştir. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 27/464.

¹⁰⁰ Ebu'l-'Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiu't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 9/80.

¹⁰¹ Taberî, *et-Tefsir*, 21/309.

¹⁰² Taberî, *et-Tefsir*, 21/308.

¹⁰³ Taberî, *et-Tefsir*, 21/309.

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 27/464.

ihtimalinden bahsedilen günahların tespit ve tahlili amaçlanmıştır. Naslarda özellikle şirkin asla affedilmeyeceği, kasten bir müslümanı öldürenin ebediyen cehennemlik olduğu, kul hakkının ise muhakkak bir karşılığı olacağı ifade edilmektedir. Şirkin affedilmeyeceği, âyet ve hadislerde son derece sarıh bir üslupla ifade edilmektedir ve bu hususta icmâ mevcuttur. Bununla birlikte zikri geçen şirkin, sınırlı bir günahtan ziyade itikâdî bir hâli ifade ettiği, kulun son nefesini verirken üzerine bulunduğu durumu nitelemek için kullanıldığı, kulun yaşarken işlediği ve şirk olarak adlandırılacak günahların kastedilmediği düşünülmektedir. Çünkü kişinin, içinde bulunduğu ve henüz imanla şereflenmediği yahut İslâm'a girdikten sonra tekraren düştüğü şirkin tövbesinin olduğu ve Allah Teâlâ'nın bu tövbeyi kabul edeceği icmâ ile sabittir. Nitekim birçok âyet, insanları bizzat bu tövbeye davet etmektedir. Bu çerçevede, ilk muhatap aldığı kitlenin yaygın sapkın inancı olduğu için "şirk"e vurgu yapıldığı yoksa netice itibariyle küfür ile aynı anlamda kullanıldığı kanaatine ulaşılmıştır. Yani affedilmeyecek olan şirk, kişinin müşrik yahut kâfir olduğu halde ölmesidir. İkinci bir ihtimal olarak akla gelen ve küçük yahut gizli şirk olarak adlandırılan rıyanın ise hangi amelde söz konusu olduysa onu boşa çıkaracağı, kişiyi dinden çıkarmayacağı görüşünün genel kabul gördüğü tespit edilmiştir.

Kasten bir müslümanı öldürenin durumunun ise üzerinde en fazla ihtilaf edilen hususlardan olduğu görülmüştür. Her ne kadar âyette oldukça açık bir ifadeyle ebediyen cehennemlik olduğu zikredilse de Mu'tezilî ve Haricîler dışındaki mezheplerin ekseriyeti, bu günahı işleyenin de tövbesi olduğu, tövbe etmeden ölse bile Allah'ın dilemesi ile affedilebileceği kanaatinde-dir. Müstakil her âyete, bir norm tespiti maksadıyla yaklaşılması mekâsıdın gözden kaçırılması gibi bir netice doğurabilmektedir. Nasların umumu göz önüne alındığında ebedi cehennemlik olma durumunun iman üzere ölmeme haline hasredildiği görülmektedir. Naslar, bütünsel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, ilgili âyet oldukça açık olsa da adam öldürmenin cezasını haber verdiği, bu günahın kesinlikle tövbesinin olmadığını yahut Allah Teâlâ'nın asla affetmeyeceğini ispat etmediği şeklindeki kanaatin tercihe daha şayan olduğu görülmektedir. Bununla birlikte haksız yere bir insanın hayat hakkını elinden alma gibi son derece ağır ve büyük bir günahın basite alınması endişesinin genel olarak değerlendirmelere yansdığı görülmüştür.

Kul hakkının affedilmemesi meselesi birçok hadiste sarahaten zikredilmektedir. Bununla birlikte şirk ile kul hakkının affedilmemesi mahiyet olarak farklıdır. Kul hakkına ilişkin tehdit, ahirette bir hesaplaşmayı

haber vermektedir. Zulme uğrayana hakkı muhakkak ödenecektir. Hakkı çiğneyen, şâyet Allah'ın (c.c) affetmeyi dileyeceği bir kul ise karşılığın bizzat Allah (c.c) tarafından verilebileceği ifade edilmiştir. Aksi takdirde kulun önce iyi amelleri alınacak, yetmezse alacaklı kulun kötülüklerini de üstlenecek ve bu durum cehenneme girmesine sebep olabilecektir. Lakin şirk gibi ebediyen cehennemde kalmaya sebep olacak bir günah değildir. Şirkle birlikte zikredilmesinin ise günahın ağırlığını vurgulamak için olduğu düşünülmektedir.

Bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte "her günahın bir tövbesi olduğu" kanaati, tercihe daha şayan görülmüştür. İşlenen günaha göre tövbenin mahiyeti değişmektedir. Küfür yahut şirkin tövbesi İslâm'a girmek; kebâir yahut seyyienin tövbesi ise istiğfar ve o günaha bir daha dönmemektir. Kul hakkının tövbesi ise hak sahibi ile ödemektir. Aksi takdirde ahirette muhakkak kulun karşısına çıkacaktır ve Allah (c.c) affını dilemezse cehenneme girmesine sebep olabilecektir. Bir müslümanı öldürmek suretiyle onun en ulvî haklarından olan hayat hakkının gasp edilmesinin de muhakkak ahirette bir hesaplaşması olacaktır. Bununla birlikte günahlar hususunda temel tutum ümidin kesilmemesidir. Bu çerçevede naslarda zikredilen bazı cezalar, tahzir/sakındırmaya yorulmuş olmakla birlikte sürekli tahzir çıkarımında bulunmanın, cezaların caydırıcılığını buharlaştırarak vaat edilen tehdidin etkisini yitirmesi gibi arzu edilmeyen sosyal bir neticeye sebep olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musanneffi'l-hadîs*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvut ve dğr. Bayrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

ALİYYÜ'L-KÂRÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b Ahmed b Musa. *Nuhabü'l-efkâr*

- fî tenkîhi mebâni'l-ahbâr fi Şerhi meâni'l-âsâr*. thk. Ebu Temim Yasir b. İbrahim. Doha : Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 2008.
- AYNÎ, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- BEBEK, Adil. "Kebîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/163-164. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Şuabu'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. Bombay: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003
- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Bahru'z-zehhâr*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh vd. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahihü'l-Buhari*. thk. Mustafa el-Buga. Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1410/1990.
- CEMALEDDİN KÂSİMÎ, Muhammed b Muhammed Saîd. *Tefsiru'l-Kasimi/Mehasinü't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fadl. *es-Sünen*. thk. Nebil Haşim el-Ğamrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1434/2013.
- EBÛ DÂVÛD ET-TAYÂLİSÎ, Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd. *Müsnedü Ebû Dâvud et-Tayâlisî*. thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Hicr li't-Tıbaa' ve'n-Neşr, 1419.
- EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebû Dâvud*. thk. Şuayb el-Arnaût. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf. *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî, 1414/1994.
- EBÛ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Tefsîru's-Semerkandî*. thk. Âdil Muhammed Muavved vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- EBÛSSUUD EFENDÎ, Muhammed b Muhammed b Muhyiddin İmad. *Tefsiru Ebüssuud/İrşâdü'l-akli's-selim ila mezaya'l-Kur'ân-ı Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- ERTUGAY, Recep. "Hadisler Işığında Suçlulara Yaklaşım". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2020), 7-29.
- GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- HÂKİM EN-NİSÂBURÎ, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed. *Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-

İlmiyye, 1990.

HÂLÎMÎ, Ebû Abdillâh Hüseyin b Hasen b Muhammed b. Halîm Cürcânî. *el-Minhac fî şuabi'l-iman*. thk. Hilmi Muhammed Fûde. Beyrut : Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.

IRAKÎ, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin. *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-takrîb*. Beyrut : Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2020.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülbekir el-Bekrî. Mağrib: Vizâratü'l-Evkâf, 1387/1967.

İBN ADİL, Ebû Hafs Ömer b Ali ed-Dımaşki. *el-Lübab fî ulumi'l-kitâb*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.

İBN BATTÂL, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik el-Kurtubî. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. S. Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa, 1419.

İBN HACER, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhari*. nşr. Muhibbüdin el-Hatib. Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Şemseddin Muhammed b Ebu Bekr. *Cevabü'l-kafi limen se'ele ani'd-deva'i's-şafi*. Mağrib: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*. el-Mektebü'l-İslâmî, 1999.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaût - ve dğr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Mücemme'l-Melik Fehd, 1416/1995.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed

- Bağdâdî. *Keşfü'l-müşkil min hadisi's-sahihayn*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad : Dâru'l-Vatan, 1997.
- KEFEVÎ, Mahmud b. Süleyman. *Ketaibu "Alami'l-ahyar min fukaha'i mezhebi" nu'ani'l-muhtar*. nşr. Abdüllatif Abdurrahman. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- KOÇYİĞİT, Talat. "Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükümü". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/1 (01 Nisan 1995), 13-23.
- KÖSE, Ali. "Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/286. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- LALEKÂÎ, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b el-Hasan b Mansur et-Taberi. *el-Münteka min şerhi usuli i'tikadi ehli's-sünne ve'l-cemaa*. Cidde : Mektebetü's-Saade, 1994.
- MA'MER B. RÂŞİD, Ebû Urve el-Ezdî. *el-Câmi'*. thk. Habibü'r-Rahmân el-Azamî. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b Muhammed b Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-azim/Te'vilatu ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. ed. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423.
- MÜBÂREKFÛRÎ, Ebü'l-'Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiu't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- MÜNAVÎ, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Camii's-sağîr*. Mısır: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1375/1956.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- NÎSÂBÛRÎ, Nizamüddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî. *Garâibü'l-Kur'ân ve rağâibü'l-furkân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
- ÖZÇELİK, Harun. "Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları- I". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2010), 139-166.

- ÖZÇELİK, Harun. "Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları- II". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 81-101.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrâhim b Musa b Muhammed el-Gırnati. *Muvafakat*. thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan. Dâru İbn Affan, 1417/1997.
- ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b Ali b Muhammed el-Havlani. *Fethü'l-kadir : el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1964.
- TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Silefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Hicr: Dâru'l-Hicr, 2001.
- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısrî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İ'sâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. hmed Muhammed Şâkir vd. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Haleb, 2. Basım, 1975.
- YAHYÂ B. SELLÂM. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Doktor Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- YATKIN, Nihat. *Hadisi Anlamada Yöntem-Örnek Bir Uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- YEKTAR, Osman Nedim. *H. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- ZEMAŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987.
- ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b Abdullah. *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

AN ANALYSIS OF A GENERAL ACCEPTANCE IN THE FRAMEWORK OF VERSE AND HADITHS: THE ISSUE OF “UNFORGIVEN SINS”

 Taha ÇELİK^a

Extended Abstract

In this study, it is aimed to analyze the sins that are mentioned about the possibility of not being forgiven, rather than major or minor sins. It is stated in the Qur’an and hadiths that shirk will never be forgiven, whoever kills a Muslim intentionally will stay in Hell forever and the right of servant will definitely have a reward. Since it is very common knowledge among the people, the article is based on “not forgiveness of shirk and servant right”. However, since it directly concerns the issue, the issue of murder was also investigated. The 48th verse of an-Nisa states that Allah will not forgive shirk and will forgive other sins. Based on this verse, scholars other than Khariji and Mutazila scholars stated that all sins other than shirk or blasphemy can be forgiven, even if they are not repent, by the will of Allah. The emphasis on killing in the verse and the Prophet’s insistent warnings about the right of servant gave the idea that there are some closed points that need to be investigated in the forgiveness of sins. It is clearly stated in verses and hadiths that shirk cannot be forgiven. There is a consensus of scholars on this issue. However, it has been understood that the mentioned shirk is not a sin alone but it is a state of belief. It is used for describing the belief state of the servant at the time of his death. Because a person can repent from shirk while he lives. And it is fixed by consensus that God will accept this repentance. Many verses invite people to repent. In this context, it has been observed that “shirk” is emphasized since it is the common false belief of the group that was first addressed. As a result, it has been concluded that it is used in the same sense as blasphemy. Shirk that cannot be forgiven is when a person dies as a polytheist or an unbeliever. As a second possibility, it is generally accepted

---

^a Asst. Prof., Necmettin Erbakan University, celik.taha@hotmail.com

that the display of worship, which is called small or secret shirk, will destroy whatever worship is present and will not remove the person from the religion. The situation of someone who killed a Muslim on purpose is one of the most controversial issues. Although it is clearly stated in the verse that he will stay in Hell forever, most of the scholars except Mutazila and Kharijites think that the person who committed this sin can also repent. They think that even if he dies without repent, he can be forgiven with the will of Allah. Approaching each verse to determine a norm may cause a result such as overlooking the purpose. Considering the general meaning of the verses and hadiths, it is seen that the state of being in Hell is special to not dying in faith. When evaluated with a holistic approach, although the verse is quite clear, it only informs the punishment of murder. Otherwise, it is thought that killing does not show that there is absolutely no repentance or that God will never forgive him. However, since killing a person unjustly is an extremely serious and great sin, it has been observed that the fear of simplifying this is effective in the evaluations of scholars in general. The issue of not forgiving the right of a person is clearly mentioned in many hadiths. But, the content of shirk and not forgiveness of the servant's right is different. The threat about the right of servant informs a payment in the hereafter. The right of the persecuted will definitely be paid. If the person who violates the right is a servant whom Allah will want to forgive, his right can be given by Allah. Otherwise, the good actions of the servant will be taken first, if not enough, he will undertake the bad actions of the persecuted servant, and this may cause him to enter Hell. But it is not like shirk, it is not a sin that will cause to stay in Hell forever. It is thought that saying it together with shirk is to emphasize the seriousness of sin. As a result; although there are some disagreements, the belief that "every sin has a repentance" was deemed more appropriate. The nature of repentance changes according to sin. The repentance of blasphemy or shirk is Islam; the repentance of a kabair or a seyyie is asking forgiveness and not returning to that sin again. The repentance of a servant's right is to give the rightful owner his right. Otherwise, the servant will definitely encounter this in the hereafter and if Allah does not ask for forgiveness, he may cause him to enter hell.

Keywords: Hadith, right of people, shirk, denial, murder, forgiveness of sins.

